

ODPOWIEDZIALNOŚĆ CYWILNA FIRM AUDYTORSKICH – CZĘŚĆ 1

KRZYSZTOF ŚLEBZAK*
MACIEJ JAKUB ZIELIŃSKI**

DOI: 10.26399/iusnovum.v15.4.2021.27/k.slebak/m.j.zielinski

1. PRZEDMIOT OPRACOWANIA

Jednym z filarów polskiego prawa cywilnego jest odpowiedzialność odszkodowawcza, nakazująca – na określonych zasadach – naprawienie wyrządzonej szkody¹. Polski system prawny oparty jest zasadniczo na podziale odpowiedzialności cywilnej na odpowiedzialność wynikającą z umowy oraz odpowiedzialność wynikającą z czynu niedozwolonego, choć wyróżnia się także inne reżimy odpowiedzialności². W zakresie dotyczącym odpowiedzialności kontraktowej zastosowanie znajduje art. 471 i n. Ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny³; natomiast odpowiedzialność deliktowa uregulowana została w art. 415 i n. tejże ustawy. Oba reżimy odpowiedzialności różnią się od siebie istotnie, zarówno przesłankami, jak i trybem dochodzenia odszkodowania. Z tego względu wybór określonego reżimu odpowiedzialności ma istotne znaczenie dla zakresu ochrony poszkodowanego. Dotyczy to szeroko rozumianych stosunków cywilnych, w tym pomiędzy podmiotami gospodarczymi, w szczególności relacji pomiędzy firmami audytorskimi a podmiotami, na rzecz których świadczono są przez nie usługi. W ich przypadku podstawowym aktem prawnym jest Ustawa z dnia 11 maja 2017 r. o biegłych rewidentach, firmach audytorskich oraz nadzorze publicznym⁴, aczkolwiek istotne unormowania znajdują się również w Ustawie z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości⁵, Ustawie z dnia 15 września

* prof. dr hab., Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, e-mail: slebzak@amu.edu.pl, ORCID: 0000-0002-5029-4241

** dr, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, e-mail: maciej.zielinski@amu.edu.pl, ORCID: 0000-0003-2250-6582

¹ A. Stelmachowski, *Wstęp do teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1969, s. 243.

² Zob. np. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 czerwca 2016 r., IV CSK 647/15, <http://www.sn.pl>, w którym wyróżniono odpowiedzialność gwarancyjno-repartycyjną w ramach umowy ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej. Szerzej zob. A. Śmieja, w: A. Olejniczak (red.), *System Prawa Prywatnego. Tom 6. Prawo zobowiązań – część ogólna*, Warszawa 2018, s. 374 i n.

³ Dz.U. z 2020 r., poz. 1740 ze zm., dalej jako Kodeks cywilny lub k.c.

⁴ Dz.U. z 2020 r., poz. 1415, dalej jako u.b.r.

⁵ Dz.U. z 2021 r., poz. 217 ze zm., dalej jako u.o.r.

2000 r. – Kodeks spółek handlowych⁶ czy też regulacjach prawa unijnego, w tym zwłaszcza w Rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 537/2014 z dnia 16 kwietnia 2014 r. w sprawie szczegółowych wymogów dotyczących ustawowych badań sprawozdań finansowych jednostek interesu publicznego, uchylającym decyzję Komisji 2005/909/WE⁷, oraz w Dyrektywie 2006/43/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 17 maja 2006 r. w sprawie ustawowych badań rocznych sprawozdań finansowych i skonsolidowanych sprawozdań finansowych, zmieniającej dyrektywy Rady 78/660/EWG i 83/349/EWG oraz uchylającej dyrektywę Rady 84/253/EWG⁸. Warto również wskazać na mające charakter *soft law* Zalecenie Komisji z dnia 5 czerwca 2008 r. dotyczące ograniczenia odpowiedzialności cywilnej biegłych rewidentów oraz firm audytorskich przeprowadzających ustawowe badanie sprawozdań finansowych⁹.

Na tle przedmiotowych regulacji w dotychczasowej dyskusji rozważana była kwestia charakteru odpowiedzialności cywilnej firm audytorskich i określenia, jaki reżim odpowiedzialności – deliktowy czy kontraktowy – należy odnosić do odpowiedzialności odszkodowawczej takich firm¹⁰. Takie postawienie problemu nie jest do końca uprawnione, gdyż problematyka wydaje się o wiele bardziej złożona. Podstawowe pytanie sprowadza się bowiem do tego, czy *de lege lata* mamy do czynienia z odrębnym i samodzielnym reżimem odpowiedzialności cywilnej biegłych rewidentów, a jeśli tak, to czy dopuszczalne jest stosowanie przepisów k.c. dotyczących odpowiedzialności deliktowej lub kontraktowej (w zależności od rodzaju przyjętej odpowiedzialności) oraz w jakim zakresie. Nie tyle chodzi więc o modyfikowanie cywilnych reżimów odpowiedzialności na potrzeby zrekonstruowania zasad odpowiedzialności firm audytorskich¹¹, co o zrekonstruowanie odrębnego reżimu odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez firmy audytorskie na gruncie u.b.r. na podstawie przepisów zawartych w tej ustawie, względnie opierając się na uzupełniającym zastosowaniu regulacji k.c. Dopiero brak możliwości rekonstrukcji takiego reżimu otwierałby możliwość bezpośredniego stosowania przepisów k.c. w analizowanym zakresie. Rozstrzygnięcie powyższej kwestii pozwala również na odniesienie się do innych szczegółowych zagadnień, jak na przykład: 1) czy ustawowe limity odpowiedzialności mają zastosowanie tylko do odpowiedzialności kontraktowej, czy też również do odpowiedzialności deliktowej wobec podmiotu, na rzecz którego firma audytorska świadczyła usługi; 2) czy ustawowe limity odpowiedzialności mają zastosowanie do roszczeń deliktowych zgłoszonych przez osoby trzecie; 3) czy ustawowe limity odpowiedzialności mają zastosowanie tylko do czynności badania, czy także do innych czynności rewizji finansowej (w szczególności przeglądów); 4) czy dopuszczalne jest ograniczenie zakresu odpowiedzialności w umowie stron (w odniesieniu do odpo-

⁶ Dz.U. z 2020 r., poz. 1526, dalej jako k.s.h.

⁷ Dz. Urz. UE serii L nr 158 z dnia 27 maja 2014 r., s. 77, dalej jako rozp. 537/2014.

⁸ Dz. Urz. UE serii L nr 157 z dnia 9 czerwca 2006 r., s. 87, dalej jako rozp. 2006/43.

⁹ Dz. Urz. UE serii L nr 162 z dnia 21 czerwca 2008 r., s. 39, dalej jako Zalecenie Komisji z 2008 r.

¹⁰ M. Wierzbowski (red.), A. Krysiak, M. Olewiński, J. Żelazek, *Odpowiedzialność biegłego rewidenta*, Warszawa 2017, s. 29–70.

¹¹ Taką perspektywę przyjęto w powyższym opracowaniu.

wiedzialności kontraktowej i deliktowej wobec badanej spółki) poza ustawowymi limitami odpowiedzialności; 5) czy każde naruszenie standardów zawodowych przez biegłego rewidenta jest wystarczające dla przypisania bezprawności działania, oraz 6) czy możliwe jest zastosowanie jednego limitu odpowiedzialności do badania dwóch sprawozdań finansowych, jeśli błąd popełniony w sprawozdaniu jednostkowym wystąpił również w sprawozdaniu skonsolidowanym. Wyjaśnieniu przedmiotowych kwestii służy niniejsze opracowanie.

2. PROBLEM ODRĘBNOŚCI CYWILNEJ ODPOWIEDZIALNOŚCI ODSZKODOWAWCZEJ FIRM AUDYTORSKICH

2.1. PRAWNE PODSTAWY ODPOWIEDZIALNOŚCI ODSZKODOWAWCZEJ FIRM AUDYTORSKICH ORAZ BIEGŁYCH REWIDENTÓW

Analiza aktów prawnych wskazanych powyżej prowadzi do wniosku, że kwestia odpowiedzialności firm audytorskich oraz biegłych rewidentów została uregulowana *expressis verbis* w art. 48 ust. 1 u.b.r. (art. 81 ust. 1 u.b.r. – w wypadku badania skonsolidowanego sprawozdania finansowego), art. 54 u.b.r. oraz art. 482 k.s.h. Są to właściwie trzy odrębne grupy regulacji, których wzajemna relacja wymaga wyjaśnienia. Z tych względów konieczne jest przytoczenie ich dokładnej treści. Zgodnie z art. 48 ust. 1 u.b.r.: „Odpowiedzialność wobec badanej jednostki za przeprowadzenie badania ponosi firma audytorska zawierająca umowę o przeprowadzenie badania”. Podobne brzmienie ma art. 81 ust. 1 u.b.r., który stanowi, że firma audytorska grupy odpowiada za badanie skonsolidowanego sprawozdania finansowego. Artykuł 54 u.b.r. składa się z trzech jednostek redakcyjnych. Ustęp 1 mówi o tym, że: „Firma audytorska ponosi odpowiedzialność za szkodę spowodowaną swoim działaniem lub zaniechaniem”. Z ust. 2 wynika, iż: „Kwota odszkodowania z tytułu odpowiedzialności firm audytorskich badających: 1) jednostki zainteresowania publicznego – nie może przekraczać mniejszej kwoty z dwóch: 20-krotności wynagrodzenia ustalonego w umowie wykonania czynności rewizji finansowej lub 12 000 000 zł; 2) jednostki inne niż jednostki zainteresowania publicznego – nie może przekraczać mniejszej kwoty z dwóch: 10-krotności wynagrodzenia ustalonego w umowie wykonania czynności rewizji finansowej lub 3 000 000 zł”. Ustęp 3 odnosi się natomiast do kwestii umyślnego naruszenia obowiązków zawodowych. Stwierdza się w nim bowiem, że: „Ograniczenie odpowiedzialności nie dotyczy przypadków umyślnego naruszenia obowiązków zawodowych przez biegłego rewidenta”. Dodatkowo warto również wskazać na obowiązek zawarcia przez firmę audytorską umowy ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej z tytułu wykonywania czynności rewizji finansowej (art. 53 ust. 1 u.b.r.) oraz innych usług niebędących czynnościami rewizji finansowej (art. 53 ust. 3 u.b.r.) oraz § 2 ust. 1 wydanego na podstawie art. 53 ust. 6 u.b.r. rozporządzenia Ministra Rozwoju i Finansów z dnia 7 listopada 2017 r. w sprawie obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej firmy

audytorskiej¹², z którego wynika, że ubezpieczeniem jest objęta odpowiedzialność cywilna firmy audytorskiej z tytułu wykonywania czynności rewizji finansowej oraz z tytułu świadczenia usług lub prowadzenia działalności, o których mowa w art. 47 ust. 2 u.b.r. za szkody będące następstwem działania lub zaniechania ubezpieczonego lub osoby, za którą ponosi on odpowiedzialność, w związku z prowadzoną działalnością zawodową. Jednocześnie w § 2 ust. 3 rozp. OC stwierdza się, że ubezpieczenie OC obejmuje wszystkie szkody w zakresie, o którym mowa w ust. 1 (...), bez możliwości umownego ograniczenia odpowiedzialności przez zakład ubezpieczeń. W art. 482 k.s.h. zostało zawarte ogólne unormowanie dotyczące szkody wyrządzonej spółce akcyjnej. Stanowi ono, że: „Kto przy badaniu sprawozdania finansowego spółki z winy swojej dopuścił do wyrządzenia spółce szkody, obowiązany jest do jej naprawienia”.

Już tylko pobieżna analiza przedmiotowych regulacji wskazuje, że nakładają się ich zakresy zastosowania i normowania, różnią się adresaci poszczególnych norm prawnych oraz odmiennie ukształtowane są zasady odpowiedzialności. Gdyby próbować na ich podstawie zrekonstruować pewien typ odpowiedzialności cywilnej firm audytorskich na wzór reżimów odpowiedzialności znanych z k.c., to można byłoby wstępnie stwierdzić, że powołane przepisy pozwalają zarówno na wyodrębnienie odpowiedzialności kontraktowej, jak i deliktowej, tyle że określone przesłanki tych rodzajów odpowiedzialności normowane są w szczególności w sposób. Do przesądzenia pozostaje, czy oba rodzaje odpowiedzialności oparte są na zasadzie winy, czy też mamy do czynienia z rodzajem odpowiedzialności na zasadzie ryzyka¹³ (w przypadku odpowiedzialności deliktowej) bądź analogicznej (w przypadku odpowiedzialności gwarancyjnej), na co przy odpowiedniej interpretacji mogłaby wskazywać treść art. 54 ust. 1 u.b.r. Odrębny problem związany jest z odpowiedzialnością firmy audytorskiej, jeżeli szkoda została wyrządzona przez biegłego rewidenta umyślnie, co z kolei nakazuje przeanalizowanie relacji pomiędzy tymi podmiotami.

Z powyższych względów w tym miejscu opracowania przyjmuje się wstępne założenie, że firma audytorska może odpowiadać za wyrządzoną szkodę zarówno w ramach odpowiedzialności kontraktowej, jak i deliktowej. Założenie to będzie podlegało weryfikacji zarówno pod kątem możliwości zrekonstruowania przesłanek takiej odpowiedzialności, jak i praktycznych możliwości dochodzenia roszczeń w takim reżimie w dalszej części opracowania. Rozstrzygnięcie tej kwestii w tym miejscu analizy nie jest możliwe z tego względu, że rekonstrukcja określonego typu (typów) odpowiedzialności firm audytorskich wymaga uprzedniego usystematyzowania zagadnień związanych z działalnością firm audytorskich, zakresem świadczonych przez nie usług oraz relacji firm audytorskich do biegłych rewidentów, wykonujących usługi w imieniu firm audytorskich, skoro odpowiedzialność firm audytorskich zostaje ograniczona jedynie w przypadku nieumyślnej winy biegłych rewidentów (art. 54 ust. 2 i 3 u.b.r.).

¹² Dz.U. z 2017 r., poz. 2074, dalej jako rozp. OC.

¹³ Tak zdają się sugerować M. Wierzbowski (red.), A. Krysiak, M. Olewiński, J. Żelazek, *Odpowiedzialność biegłego...*, op. cit., s. 57.

2.2. WYKONYWANIE ZAWODU PRZEZ BIEGŁEGO REWIDENTA A DZIAŁALNOŚĆ FIRMY AUDYTORSKIEJ (JEJ PRZEDMIOT) ORAZ RELACJA WOBEC PODMIOTÓW, NA RZECZ KTÓRYCH ŚWIADCZONE SĄ USŁUGI PRZEZ FIRMĘ AUDYTORSKA

Z punktu widzenia ustalenia zasad odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez firmę audytorską, w tym zwłaszcza w kontekście możliwości ewentualnego zwolnienia się od odpowiedzialności w związku z wykonywaniem przedmiotowych usług przez biegłego rewidenta, ważne znaczenie ma ustalenie relacji pomiędzy firmą audytorską a biegłym rewidentem. Artykuł 54 ust. 1 oraz art. 48 ust. 1 u.b.r. stanowią bowiem, że odpowiedzialność (za szkodę) ponosi „firma audytorska”, chociaż ograniczenie odpowiedzialności w art. 54 ust. 2 u.b.r. dotyczy wyłącznie przypadków winy nieumyślnej biegłego rewidenta (art. 54 ust. 3 u.b.r.).

Podstawowy problem sprowadza się jednak do tego, że „firma audytorska” jako taka nie może być podmiotem praw i obowiązków z cywilistycznego punktu widzenia. Zgodnie bowiem z definicją „firmy audytorskiej” jest nią jednostka (...) prowadząca działalność w jednej z następujących form:

- 1) działalności gospodarczej prowadzonej przez biegłego rewidenta we własnym imieniu i na własny rachunek;
- 2) spółki cywilnej, spółki jawnej lub spółki partnerskiej, w której większość głosów posiadają biegli rewidenci lub firmy audytorskie, zatwierdzone co najmniej w jednym państwie Unii Europejskiej; w spółkach, w których powołano zarząd, większość członków zarządu stanowią biegli rewidenci zatwierdzeni co najmniej w jednym państwie Unii Europejskiej; jeżeli zarząd składa się z nie więcej niż 2 osób, jedną z nich jest biegły rewident;
- 3) spółki komandytowej, w której komplementariuszami są wyłącznie biegli rewidenci lub firmy audytorskie zatwierdzeni co najmniej w jednym państwie Unii Europejskiej;
- 4) spółki kapitałowej lub spółdzielni, które spełniają następujące wymagania:
 - a) większość członków zarządu stanowią biegli rewidenci zatwierdzeni co najmniej w jednym państwie Unii Europejskiej; jeżeli zarząd składa się z nie więcej niż 2 osób, jedną z nich jest biegły rewident,
 - b) większość głosów na walnym zgromadzeniu posiadają biegli rewidenci lub firmy audytorskie zatwierdzeni co najmniej w jednym państwie Unii Europejskiej,
 - c) większość członków organów nadzorczych stanowią biegli rewidenci zatwierdzeni co najmniej w jednym państwie Unii Europejskiej;
- 5) spółdzielczego związku rewizyjnego, który spełnia następujące wymagania:
 - a) zatrudnia do badania biegłych rewidentów,
 - b) większość członków zarządu stanowią biegli rewidenci zatwierdzeni co najmniej w jednym państwie Unii Europejskiej; jeżeli zarząd składa się z nie więcej niż 2 osób, jedną z nich jest biegły rewident.

W tym świetle należałoby więc podkreślić, że odpowiedzialność za szkodę na zasadach wynikających z art. 48 oraz art. 54 u.b.r. może ponosić wyłącznie podmiot wskazany powyżej w punktach od 1 do 5, pod warunkiem, że zostanie wpisany na listę firm audytorskich w rozumieniu art. 57 ust. 1 u.b.r. Powyższe ustalenie ma

istotne znaczenie z punktu widzenia relacji, jaka powstaje pomiędzy firmą audytorską a biegłym rewidentem świadczącym określoną usługę. Zgodnie bowiem z art. 3 ust. 2 u.b.r. biegły rewident może wykonywać zawód jako:

- 1) osoba fizyczna prowadząca działalność gospodarczą we własnym imieniu i na własny rachunek, o której mowa w art. 46 pkt 1, lub
- 2) wspólnik firmy audytorskiej, o której mowa w art. 46 pkt. 2–4, lub
- 3) osoba fizyczna pozostająca w stosunku pracy z firmą audytorską, o której mowa w art. 46, lub
- 4) osoba fizyczna, w tym osoba prowadząca działalność gospodarczą, inna niż osoba, o której mowa w art. 46 pkt 1, która zawarła umowę cywilnoprawną z firmą audytorską, o której mowa w art. 46.

Oznacza to, że odpowiedzialność za szkodę na zasadach wynikających z art. 48 oraz art. 54 u.b.r. będzie ponosiła albo osoba fizyczna prowadząca działalność gospodarczą we własnym imieniu i na własny rachunek, albo jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej, której ustawa nadaje zdolność prawną albo osoba prawna, o ile zostaną one wpisane na listę firm audytorskich. Warto zarazem wskazać, że biegły rewident, a zatem osoba fizyczna wpisana do rejestru biegłych rewidentów (art. 4 u.b.r.), zawsze wykonuje zawód w imieniu firmy audytorskiej, co wynika wprost z art. 3 ust. 3 u.b.r. Analogiczną regulację zawierał art. 3 ust. 3 Ustawy z dnia 7 maja 2009 r. o biegłych rewidentach i ich samorządzie, podmiotach uprawnionych do badania sprawozdań finansowych oraz o nadzorze publicznym¹⁴, przewidując, że w przypadkach, w których biegły rewident nie wykonuje zawodu jako osoba fizyczna prowadząca działalność we własnym imieniu i na własny rachunek, działa „w imieniu podmiotu uprawnionego do badania sprawozdań finansowych”. W praktyce oznacza to, że w relacji do podmiotów zewnętrznych, na rzecz których świadczona jest określona usługa, zawsze podmiotem praw i obowiązków jest podmiot wpisany na listę firm audytorskich (oczywiście w wypadku osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą będzie to jednocześnie biegły rewident), choć *de facto* usługę świadczy osoba fizyczna.

2.3. SYSTEMATYKA USTAWY O BIEGŁYCH REWIDENTACH W KONTEKŚCIE KSZTAŁTOWANIA ODPOWIEDZIALNOŚCI CYWILNEJ FIRM AUDYTORSKICH

2.3.1. Wpływ przedmiotu działalności firm audytorskich na konieczność zróżnicowania zasad odpowiedzialności z tytułu świadczonych usług

Zgodnie z art. 47 ust. 1 i 2 u.b.r. przedmiotem działalności firmy audytorskiej są:

- 1) wykonywanie czynności rewizji finansowej oraz 2) w przypadku firmy audytorskiej, o której mowa w art. 46 pkt. 1–4: a) usługowe prowadzenie ksiąg rachunkowych i podatkowych; b) doradztwo podatkowe; c) prowadzenie postępowania upadłościowego lub likwidacyjnego; d) działalność wydawnicza lub szkoleniowa w zakresie rachunkowości, rewizji finansowej i podatków; e) wykonywanie eks-

¹⁴ Dalej jako u.b.r. z 2009 r.

pertyz lub sporządzanie opinii ekonomiczno-finansowych; f) świadczenie usług doradztwa lub zarządzania, wymagających posiadania wiedzy z zakresu rachunkowości, rewizji finansowej, prawa podatkowego oraz organizacji i funkcjonowania przedsiębiorstw; g) świadczenie usług atestacyjnych innych niż czynności rewizji finansowej, niezastrzeżonych do wykonywania przez biegłych rewidentów; h) świadczenie usług pokrewnych, oraz i) świadczenie innych usług zastrzeżonych w odrębnych przepisach do wykonywania przez biegłych rewidentów.

Tylko pobieżna analiza przedmiotowej regulacji wskazywałaby, że mamy do czynienia z dwiema kategoriami usług. Pierwsza obejmuje usługi zastrzeżone wyłącznie dla biegłego rewidenta. Druga dotyczy pozostałych rodzajów usług dozwolonych, które związane są merytorycznie z szeroko rozumianą działalnością audytorską. Trzeba jednak w tym miejscu zaznaczyć, że do kategorii czynności rewizji finansowej ustawodawca zalicza usługi atestacyjne obejmujące badania, a także przeglądy sprawozdań finansowych i inne usługi atestacyjne określone przepisami prawa, zastrzeżone dla biegłego rewidenta (art. 2 pkt 7 u.b.r.). Z kolei z punktu widzenia zasad świadczenia poszczególnych usług istotne znaczenie posiada rozdział 6 u.b.r., który pozostając jedynym właściwie rozdziałem w całym akcie prawnym normującym merytoryczne wymagania dotyczące przedmiotu działalności firm audytorskich, pozwala z systematycznego punktu widzenia, na wyodrębnienie zasad świadczenia usług dla: 1) badań oraz 2) innych usług. W odniesieniu do innych usług niż badanie w ustawie o biegłych rewidentach znajduje się wyłącznie jeden przepis, to jest art. 73, który stanowi, że „świadczenie usług innych niż badanie odbywa się zgodnie z wymogami niezależności określonymi odpowiednio dla takich usług w zasadach etyki zawodowej oraz standardach wykonywania takich usług”. Tymczasem do badań stosuje się pozostałe regulacje rozdziału 6 u.b.r. oraz art. 2 pkt. 1, 2 i 3, w którym zdefiniowano pojęcie:

- 1) badania – jest to badanie ustawowe lub dobrowolne,
- 2) badania ustawowego – przez co należy rozumieć badanie rocznego skonsolidowanego sprawozdania finansowego grupy kapitałowej lub badanie rocznego sprawozdania finansowego, którego obowiązek przeprowadzania wynika z art. 64 Ustawy z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (tekst jedn.: Dz. U. z 2021 r., poz. 217 ze zm., dalej jako u.o.r.), przepisów innych ustaw lub przepisów prawa Unii Europejskiej, przeprowadzane zgodnie z krajowymi standardami badania;
- 3) badania dobrowolnego – przez co należy rozumieć badanie rocznego sprawozdania finansowego, które jest przeprowadzane na podstawie decyzji badanej jednostki, a nie na podstawie art. 64 u.o.r., a także badanie rocznego skonsolidowanego sprawozdania finansowego grupy kapitałowej przeprowadzane zgodnie ze standardami innymi niż krajowe standardy badania.

Powyższe prowadzi więc do wniosku, że w ustawie o biegłych rewidentach dochodzi w ramach kategorii „czynności rewizji finansowej” do istotnego rozróżnienia pomiędzy usługą badania a innymi czynnościami rewizji finansowej niebędących badaniem. Ma to ważne znaczenie dla ustalania zasad odpowiedzialności cywilnej za wyrządzoną szkodę zarówno *ex contractu*, jak i *ex delicto*, ponieważ w zależności od rodzaju usługi odrębnie zostały unormowane prawa i obowiązki

firm audytorskich, tak w umowie, jak i wynikające z przepisów powszechnie obowiązującego prawa. Inaczej również określa się zasady odpowiedzialności.

2.4. RELACJA ART. 54 UST. 1 U.B.R. DO ART. 48 UST. 1 U.B.R., ART. 81 UST. 1 U.B.R. ORAZ ART. 482 K.S.H. W KONTEKŚCIE REKONSTRUOWANIA REŻIMU ODPOWIEDZIALNOŚCI DELIKTOWEJ ORAZ KONTRAKTOWEJ, JAK RÓWNIEŻ STOSOWANIA PRZEPISÓW K.C.

Mając na względzie powyższe rozważania dotyczące przedmiotu działalności firm audytorskich, można byłoby więc stwierdzić, że art. 54 ust. 1 u.b.r. zawiera normę o charakterze bardzo ogólnym, w której wyraża się jako generalną zasadę odpowiedzialności firmy audytorskiej za szkodę wyrządzoną swoim działaniem lub zaniechaniem. Wyłącznie na podstawie treści tego przepisu nie sposób jest przesądzić ani o zasadzie odpowiedzialności, ani o reżimie, w którym ma być ona realizowana. W szczególności nie można zgodzić się ze stwierdzeniem, że z przepisu tego zdaje się wynikać odpowiedzialność absolutna¹⁵. Jak podkreśla się w doktrynie, ten model odpowiedzialności może być przyjęty tylko w sytuacjach ściśle określonych w hipotezach norm ustanawiających obowiązek odszkodowawczy¹⁶. Nie można go zatem domniemywać¹⁷, zaś z art. 54 ust. 1 u.b.r. nie wynika wprost, aby firma audytorska ponosiła odpowiedzialność bez możliwości zwolnienia się z niej, zwłaszcza w przypadku, gdy powstanie szkody nastąpiło wyłącznie z winy osób trzecich¹⁸. Podobnie rzecz się ma z odpowiedzialnością na zasadzie ryzyka, której istota polega na nałożeniu na dłużnika odpowiedzialności odszkodowawczej niezależnej od istnienia po jego stronie winy i bezprawności¹⁹. Drugą cechą odpowiedzialności na zasadzie ryzyka jest bowiem jej wyłączenie w ustawowo wymienionych przypadkach, określanym mianem okoliczności egzoneracyjnych²⁰, zaś tych art. 54 ust. 1 u.b.r. nie przewiduje. Ostatecznie możliwość przyjęcia odpowiedzialności na zasadzie ryzyka eliminuje treść art. 54 ust. 3 u.b.r.

¹⁵ Tak M. Wierzbowski (red.), A. Krysiak, M. Olewiński, J. Żelazek, *Odpowiedzialność biegłego...*, op. cit., s. 57.

¹⁶ Z. Gawlik, *Odpowiedzialność absolutna w polskim prawie odszkodowawczym*, w: S. Wójcicka (red.), *Prace cywilistyczne*, Warszawa 1990, s. 45, 51; M. Kaliński, *Odpowiedzialność odszkodowawcza*, w: A. Olejniczak (red.), *System Prawa Prywatnego. Tom 6. Prawo zobowiązań – część ogólna*, Warszawa 2018, s. 64.

¹⁷ Na zasadzie odpowiedzialności absolutnej ukształtowano: odpowiedzialność sprzedawcy za szkodę doznana przez kupującego wskutek wady rzeczy sprzedanej (art. 566 § 1 zd. 2 i art. 574 § 1 zd. 2 k.c.), odpowiedzialność z tytułu nieuzyskania świadczeń przewidzianych w umowach typu gwarancyjnego (m.in. art. 391–393 k.c.), odpowiedzialność prowadzącego cudzą sprawę wbrew wiadomej mu woli osoby, której sprawę prowadzi (art. 754 k.c.), odpowiedzialność za szkody łowieckie (art. 46 ust. 1 Ustawy z dnia 13 października 1995 r. – Prawo łowieckie, Dz.U. z 2020 r., poz. 1683), odpowiedzialność za szkody górnicze (art. 146 ust. 1 Ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze, Dz.U. z 2020 r., poz. 1064), odpowiedzialność za szkodę jądrową (art. 101 ust. 1 Ustawy z dnia 29 listopada 2000 r., Dz.U. z 2021 r., poz. 623).

¹⁸ Tak o istocie odpowiedzialności absolutnej: J. Rajski, *Odpowiedzialność międzynarodowa za szkody wyrządzone przez obiekty kosmiczne*, Warszawa 1974, s. 89.

¹⁹ M. Kaliński, *Odpowiedzialność odszkodowawcza...*, op. cit., s. 61.

²⁰ Ibidem.

Na gruncie tego przepisu wina osoby, za której działania i zaniechania firma audytorska odpowiada jak za własne, ma istotne znaczenie dla limitowania odszkodowania. W związku z tym odpowiedzialność firmy audytorskiej jest oparta na zasadzie winy.

Nie można również przyjąć, że powołany wyżej art. 54 ust. 1 u.b.r. odnosi się wyłącznie do odpowiedzialności kontraktowej bądź deliktowej, chociaż w kontekście porównawczym²¹ przypomina on – z punktu widzenia przyjętej redakcji językowej – klasyczną formułę, na której opiera się odpowiedzialność deliktowa. Brak w nim jednak wskazania na odpowiedzialność na zasadzie winy (jak w art. 415 k.c.) czy na konieczność bezprawności działania lub zaniechania (jak wprost stanowi art. 36 ust. 1 ustawy o komornikach sądowych). Z tych względów należy przyjąć, że jest to przepis, który w pierwszej kolejności powinien stanowić podstawę do rekonstruowania reżimu odpowiedzialności deliktowej, co zostanie dowiedzione w dalszej części opracowania. W odniesieniu natomiast do odpowiedzialności kontraktowej regulacja zawarta w art. 54 ust. 1 u.b.r. do pewnego stopnia koresponduje z unormowaniem objętym treścią art. 48 ust. 1 u.b.r. (analogicznie art. 81 ust. 1 u.b.r. przy badaniu skonsolidowanych sprawozdań finansowych), przy czym – w porównaniu z tą ostatnią – ma ona znacznie szerszy wymiar w aspekcie podmiotowym i przedmiotowym oraz konkretyzuje, za co odpowiada firma audytorska (tj. za szkodę spowodowaną swoim działaniem lub zaniechaniem). O ile jednak art. 48 ust. 1 u.b.r. (art. 81 ust. 1 u.b.r.) dotyczy problematyki związanej z odpowiedzialnością firmy audytorskiej jedynie w relacji zachodzącej między nią a jej kontrahentem (jednostką objętą badaniem, która jest stroną umowy o przeprowadzenie badania), o tyle w unormowaniu wynikającym z art. 54 ust. 1 u.b.r. chodzi o odpowiedzialność *erga omnes*, wobec nieoznaczonego z góry kręgu osób poszkodowanych działalnością firmy audytorskiej. Na podstawie zatem reguły przyjętej w art. 54 ust. 1 u.b.r. firma audytorska może zostać pociągnięta do odpowiedzialności przez każdy podmiot poszkodowany, o ile szkoda pozostaje w związku przyczynowo-skutkowym z działalnością firmy audytorskiej. Ponadto odpowiedzialność odszkodowawcza, której dotyczy art. 54 ust. 1 u.b.r., obejmuje nie tylko szkody wywołane wykonywaniem czynności badania, ale również innych czynności rewizji finansowej oraz czynności, których źródłem jest świadczenie innych usług, niebędących czynnościami rewizji finansowej, przez firmę audytorską. Na tej podstawie można zatem postawić tezę, że regulacja wyrażona w art. 54 ust. 1 u.b.r. ma charakter ogólny (*lex generalis*) względem unormowania przyjętego w art. 48 ust. 1 u.b.r. albo art. 81 ust. 1 u.b.r. (*lex specialis*), który dotyczy bezpośrednio odpowiedzialności za badanie jednostkowego sprawozdania finansowego albo skonsolidowanego sprawozdania finansowego wobec badanej jednostki. Należy zatem stwierdzić, że art. 48 ust. 1 u.b.r. oraz art. 81 ust. 1 u.b.r. konkretyzują rozumienie pojęcia „działania lub zaniechania” w ujęciu art. 52 ust. 1 u.b.r., gdyż będzie nim nieprzeprowadzenie bądź nienależyte przeprowadzenie badania jednostkowego bądź skonsolidowanego sprawozdania finansowego.

²¹ Por. art. 415 k.c., art. 36 ust. 1 Ustawy z dnia 22 marca 2018 r. o komornikach sądowych (Dz.U. z 2020 r., poz. 121 ze zm., dalej jako ustawa o komornikach), art. 49 Ustawy z dnia 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie (Dz.U. z 2020 r., poz. 1192).

Z tych względów pełną normatywną podstawę odpowiedzialności kontraktowej firmy audytorskiej za szkodę wyrządzoną w związku z przeprowadzeniem badań stanowić będzie:

- 1) w przypadku sprawozdań jednostkowych: art. 54 u.b.r. w zw. z art. 48 ust. 1 u.b.r. oraz art. 3 ust. 3 u.b.r.;
- 2) natomiast w odniesieniu do skonsolidowanych sprawozdań finansowych – art. 54 u.b.r. w zw. z art. 81 ust. 1 u.b.r. oraz art. 3 ust. 3 u.b.r.

Z kolei podstawą odpowiedzialności deliktowej firmy audytorskiej zarówno w przypadku badania sprawozdań jednostkowych, jak i badania sprawozdań skonsolidowanych będzie art. 54 u.b.r. oraz art. 3 ust. 3 u.b.r. Na gruncie u.b.r. z 2009 r. należałoby natomiast wskazać na art. 51 u.b.r. z 2009 oraz art. 3 ust. 3 u.b.r. z 2009 r., które dotyczą zarówno odpowiedzialności kontraktowej, jak i deliktowej, z tym że w przypadku odpowiedzialności kontraktowej za badanie skonsolidowanego sprawozdania finansowego pełną normatywną podstawę odpowiedzialności stanowił art. 51 u.b.r. z 2009 r. w zw. z art. 61 ust. 1 u.b.r. z 2009 r. oraz art. 3 ust. 3 u.b.r. z 2009 r.

Jednocześnie należy również wstępnie przyjąć, że podstawowym kryterium ustalania zasad i przesłanek odpowiedzialności w odniesieniu do działalności firm audytorskich jest odpowiedzialność za badanie oraz za czynności rewizji finansowej niebędące badaniem, zastrzeżone dla biegłego rewidenta, która to odpowiedzialność może być rozważana zarówno w kontekście reżimu odpowiedzialności kontraktowej, jak i deliktowej.

W kontekście powyższych rozważań pozostaje również rozstrzygnięcie co do dopuszczalności stosowania na gruncie u.b.r. w zakresie dotyczącym odpowiedzialności za szkodę firm audytorskich przepisów k.c. Z systemowego punktu widzenia nie ma ku temu żadnych przeciwskażeń, ponieważ relacje pomiędzy firmą audytorską a podmiotami, na rzecz których świadczy ona usługi bądź pozostaje w określonej relacji społecznej, są stosunkami cywilnoprawnymi w rozumieniu art. 1 k.c. Również odpowiedzialność za szkodę unormowana w u.b.r. jest odpowiedzialnością cywilną. Z tego punktu widzenia uprawnione jest stosowanie przepisów k.c., ale tylko w sprawach nieunormowanych, co w praktyce będzie się sprowadzało do każdorazowego konstruowania zasad odpowiedzialności cywilnej firmy audytorskiej za wyrządzoną szkodę, także na podstawie regulacji k.c., o ile określona sprawa nie została inaczej unormowana w u.b.r. To z kolei pozwala, w zależności od rodzaju świadczonej usługi, na zrekonstruowanie odrębnego (samodzielnego) reżimu odpowiedzialności firm audytorskich. Uprzedzając w tym miejscu dalsze rozważania, co zostanie dowiedzione w kolejnych częściach, opieranie roszczeń na podstawie k.c. znajdowałby podstawę:

- 1) w przypadku odpowiedzialności kontraktowej – w treści art. 471 k.c. w zw. z art. 473 k.c.,
- 2) w przypadku odpowiedzialności deliktowej zarówno jednostki, na rzecz której czynności rewizji finansowej zostały wykonane, jak i wobec osób trzecich – w treści art. 415 k.c. w zw. z art. 429 k.c. lub w zw. z art. 430 k.c.,

tyle że w obu reżimach odpowiedzialności dochodzi do limitowania wysokości szkody na podstawie art. 54 ust. 2 i 3 u.b.r. (na gruncie u.b.r. z 2009 r., odpowiednio

art. 51 ust. 2 i 3), o ile ustawowe limity wysokości szkody, której naprawienia może żądać ta jednostka, nie zostały obniżone przez strony w drodze umowy.

3. ODPOWIEDZIALNOŚĆ FIRM AUDYTORSKICH ZA BADANIE SPRAWOZDAŃ FINANSOWYCH

3.1. PRAWNE PODSTAWY BADANIA SPRAWOZDAŃ FINANSOWYCH

W odniesieniu do badań sprawozdań finansowych, u.b.r. wskazuje na ustawowe oraz dobrowolne badanie (definicja została powołana powyżej). Prawną podstawą przeprowadzenia badań ustawowych, będących przedmiotem szczególnego zainteresowania w obrocie gospodarczym, jest umowa zawierana na podstawie i w trybie regulowanym w art. 66 u.o.r. Wyboru firmy audytorskiej do przeprowadzenia badania sprawozdania finansowego dokonuje organ zatwierdzający sprawozdanie finansowe jednostki, chyba że statut, umowa lub inne wiążące jednostkę przepisy prawa stanowią inaczej. Kierownik jednostki nie może dokonać takiego wyboru (art. 66 ust. 4 u.o.r.). Kierownik jednostki zawiera z firmą audytorską umowę o badanie sprawozdania finansowego w terminie umożliwiającym firmie audytorskiej udział w inwentaryzacji znaczących składników majątkowych. W wypadku badania ustawowego w rozumieniu art. 2 pkt 1 u.b.r. pierwsza umowa o badanie sprawozdania finansowego jest zawierana z firmą audytorską na okres nie krótszy niż dwa lata, z możliwością przedłużenia na kolejne co najmniej dwuletnie okresy. Koszty przeprowadzenia badania sprawozdania finansowego ponosi badana jednostka (art. 66 ust. 5 u.o.r.). Za nieważne z mocy prawa uznaje się wszelkie klauzule umowne w umowach zawartych przez badaną jednostkę, które ograniczałyby możliwość wyboru firmy audytorskiej przez organ dokonujący wyboru firmy audytorskiej, na potrzeby przeprowadzenia badania ustawowego sprawozdań finansowych tej jednostki, do określonych kategorii lub wykazów firm audytorskich (art. 66 ust. 5a u.o.r.). Badania sprawozdania finansowego przeprowadzone z naruszeniem przepisów art. 69 ust. 6, 7 i 9, art. 70, art. 72 ust. 2, art. 135 ust. 2 i art. 136 u.b.r. oraz art. 4 i art. 5 oraz art. 17 ust. 1 akapit drugi i ust. 3 rozp. 537/2014 w przypadku badania ustawowego jednostki zainteresowania publicznego w rozumieniu art. 2 pkt 9 u.b.r. są nieważne z mocy prawa.

Warto zarazem w tym miejscu zauważyć, że z punktu widzenia standardów zawodowych w zakresie dotyczącym warunków przeprowadzania badania znaczenie ma Krajowy Standard Badania 210 w brzmieniu Międzynarodowego Standardu Badania 210 „Uzgadnianie warunków zleceń badania”. W praktyce może to również oznaczać, że szczegółowe obowiązki między stronami umowy o badanie sprawozdania finansowego będą mogły być określone na podstawie przedmiotowego standardu, co z kolei będzie miało znaczenie dla ewentualnej odpowiedzialności kontraktowej wobec badanej jednostki.

Biorąc pod uwagę przepisy rozdziału 6 u.b.r. (poza jego art. 73), stwierdzić natomiast trzeba, że przedmiot umowy o badanie sprawozdania finansowego zostaje skonkretyzowany w art. 83 ust. 1 u.b.r., który stanowi, że w wyniku przeprowadzenia badania zgodnie z krajowymi standardami badania biegły rewident sporządza na piśmie sprawozdanie z badania. Elementy, jakie powinno posiadać

sprawozdanie z badania, normuje natomiast art. 83 ust. 3 u.b.r. Zawierać ma ono: 1) nazwę i siedzibę firmy audytorskiej, która przeprowadziła badanie; 2) nazwę jednostki, której sprawozdanie finansowe podlegało badaniu; 3) wskazanie, czy przedmiotem badania było roczne sprawozdanie finansowe badanej jednostki czy też roczne skonsolidowane sprawozdanie finansowe grupy kapitałowej; 4) wskazanie dnia bilansowego sprawozdania finansowego oraz okresów objętych sprawozdaniem finansowym podlegającym badaniu; 5) wskazanie zasad rachunkowości i sprawozdawczości finansowej zastosowanych przy sporządzeniu sprawozdania finansowego podlegającego badaniu; 6) opis zakresu badania, w tym wskazanie standardów badania, według których przeprowadzono badanie; 7) imię i nazwisko biegłego rewidenta, podpisującego sprawozdanie z badania oraz jego numer w rejestrze; 8) opinię biegłego rewidenta o tym, czy sprawozdanie finansowe przedstawia rzetelny i jasny obraz sytuacji majątkowej i finansowej oraz wyniku finansowego badanej jednostki zgodnie z mającymi zastosowanie przepisami dotyczącymi rachunkowości i sprawozdawczości finansowej, a także przyjętymi zasadami (polityką) rachunkowości; 9) opinię biegłego rewidenta o tym, czy badane sprawozdanie finansowe jest zgodne co do formy i treści z przepisami prawa, statutem lub umową; 10) opinię, czy sprawozdanie z działalności zostało sporządzone zgodnie z przepisami oraz czy jest zgodne z informacjami zawartymi w rocznym sprawozdaniu finansowym; 11) oświadczenie o tym, czy w świetle wiedzy o jednostce i jej otoczeniu uzyskanej podczas badania stwierdzono istotne zniekształcenia w sprawozdaniu z działalności, oraz wskazanie, na czym polega każde takie istotne zniekształcenie; 12) opinię, czy emitent obowiązany do złożenia oświadczenia o stosowaniu ładu korporacyjnego zawarł w tym oświadczeniu informacje wymagane zgodnie z zakresem określonym w przepisach wykonawczych wydanych na podstawie art. 60 ust. 2 Ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o ofercie publicznej i warunkach wprowadzania instrumentów finansowych do zorganizowanego systemu obrotu oraz o spółkach publicznych²² lub regulaminach, o których mowa w art. 61 tej ustawy, a w odniesieniu do określonych informacji wskazanych w tych przepisach lub regulaminach – stwierdzenie, czy są one zgodne z mającymi zastosowanie przepisami oraz informacjami zawartymi w rocznym sprawozdaniu finansowym; 13) objaśnienia, w których biegły rewident odnosi się do spraw, na które zwrócił uwagę podczas badania, które nie powodują wydania opinii z zastrzeżeniami; 14) oświadczenie biegłego rewidenta o przypadkach istotnej niepewności w odniesieniu do zdarzeń lub uwarunkowań, które mogą rodzić zasadnicze wątpliwości co do zdolności jednostki do kontynuowania działalności; 15) stwierdzenie, że zakres badania nie obejmuje zapewnienia co do przyszłej rentowności badanej jednostki ani efektywności lub skuteczności prowadzenia spraw jednostki przez jej zarząd lub inny organ zarządzający obecnie lub w przyszłości; 16) informację o tym, czy jednostka, o której mowa w art. 49b ust. 1 Ustawy z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, sporządziła oświadczenie na temat informacji niefinansowych, o którym mowa w tym przepisie, albo odrębne sprawozdanie na temat informacji niefinansowych, o którym mowa w art. 49b ust. 9 Ustawy z dnia 29 września

²² Dz.U. z 2020 r., poz. 2080, oraz z 2021 r., poz. 355, dalej jako u.o.p.

1994 r. o rachunkowości, a w przypadku jednostki korzystającej ze zwolnienia, o którym mowa w art. 49b ust. 11 tej ustawy – informacje, czy jednostka ta ujawniła w swoim sprawozdaniu z działalności nazwę i siedzibę jednostki dominującej wyższego szczebla, sporządzającej oświadczenie lub odrębne sprawozdanie grupy kapitałowej na temat informacji niefinansowych, które obejmie tę jednostkę i jej jednostki zależne każdego szczebla; 17) inne elementy, które biegły rewident uzna za konieczne, oraz 18) podpis biegłego rewidenta i datę sporządzenia sprawozdania z badania.

Opinia, w zakresie, o którym mowa w art. 83 ust. 3 pkt. 8 i 9 u.b.r., może być opinią bez zastrzeżeń, z zastrzeżeniami lub negatywną. W wypadku gdy biegły rewident nie jest w stanie wyrazić opinii o badanym sprawozdaniu finansowym, sprawozdanie z badania zawiera odmowę wydania opinii (art. 83 ust. 5 u.b.r.). W sprawozdaniu z badania należy ponadto zamieścić: 1) opinię, czy badane sprawozdanie finansowe zostało sporządzone na podstawie prawidłowo prowadzonych ksiąg rachunkowych; 2) uzasadnienie wydania opinii z zastrzeżeniami, wydania opinii negatywnej albo odmowy wydania opinii przez biegłego rewidenta, wraz z opisem skutków zniekształceń będących powodem wydania takiej opinii albo odmowy jej wydania; 3) informację o niedopełnieniu przez badaną jednostkę, do dnia sporządzenia sprawozdania z badania, obowiązku złożenia do właściwego rejestru sądowego, a w stosownych przypadkach także do ogłoszenia sprawozdania finansowego za rok lub lata poprzedzające rok obrotowy; 4) informację o stwierdzonym podczas badania istotnym naruszeniu prawa, statutu lub umowy spółki mającym wpływ na sprawozdanie finansowe; 5) informację, czy jednostka badana przestrzega obowiązujących regulacji ostrożnościowych, określonych w odrębnych przepisach, w szczególności czy: a) spółdzielcza kasa oszczędnościowo-kredytowa prawidłowo ustaliła współczynnik wypłacalności, b) bank lub podmiot prowadzący działalność maklerską prawidłowo ustaliły współczynniki kapitałowe, c) zakład ubezpieczeń lub zakład reasekuracji utworzyły rezerwy techniczno-ubezpieczeniowe dla celów rachunkowości w wysokości zapewniającej pełne wywiązywanie się z bieżących i przyszłych zobowiązań wynikających z zawartych umów ubezpieczenia lub umów reasekuracji, d) zakład ubezpieczeń na życie, w rozumieniu Ustawy z dnia 28 sierpnia 1997 r. o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych, prawidłowo wyliczył margines wypłacalności i posiada środki własne, o których mowa w art. 106j ust. 3 pkt 3 tej ustawy, w wysokości nie niższej niż margines wypłacalności i nie niższej niż kapitał gwarancyjny (art. 83 ust. 6 u.b.r.). Powyższe elementy wskazują zatem wyraźnie na obowiązki biegłego rewidenta, o czym będzie dokładnie mowa w pkt. 2.1. tego rozdziału.

3.2. ODPOWIEDZIALNOŚĆ KONTRAKTOWA ZA BADANIE JEDNOSTKOWYCH SPRAWOZDAŃ FINANSOWYCH WOBEC BADANEJ JEDNOSTKI

3.2.1. Prawne podstawy odpowiedzialności kontraktowej firmy audytorskiej oraz jej przesłanki

Biorąc pod uwagę wyżej wskazany przedmiot umowy o badanie sprawozdania finansowego, jak również przeprowadzone rozważania dotyczące relacji art. 54 u.b.r. do art. 48 ust. 1 u.b.r., uzasadnione jest przyjęcie, że podstawą odpowiedzialności kontraktowej firmy audytorskiej za szkodę wyrządzoną w związku z badaniem jednostkowego sprawozdania finansowego jest art. 54 u.b.r. w zw. z art. 48 ust. 1 u.b.r. oraz art. 3 ust. 3 u.b.r., zwłaszcza jeśli dodatkowo uwzględnić pozostałe ustawowe unormowania dotyczące przeprowadzania badania, które kształtują relację pomiędzy firmą audytorską (jako stroną umowy) a biegłym rewidentem (przeprowadzającym faktycznie badanie). Zgodnie bowiem z art. 66 ust. 1 u.b.r. do każdego badania firma audytorska wyznacza przynajmniej jednego kluczowego biegłego rewidenta, kierując się koniecznością zapewnienia wysokiej jakości badania oraz spełnienia wymogów w zakresie niezależności i kompetencji umożliwiających właściwe przeprowadzenie badania. Jednocześnie w art. 2 pkt 12 u.b.r. definiuje się pojęcie „kluczowego biegłego rewidenta”. Jest nim:

- 1) w przypadku badania sprawozdania finansowego – biegły rewident wyznaczony przez firmę audytorską jako w głównym stopniu odpowiedzialny za przeprowadzenie danego badania w imieniu firmy audytorskiej lub
- 2) w przypadku badania skonsolidowanego sprawozdania finansowego grupy kapitałowej – biegły rewident wyznaczony przez firmę audytorską jako w głównym stopniu odpowiedzialny za przeprowadzenie badania skonsolidowanego sprawozdania finansowego grupy kapitałowej w imieniu firmy audytorskiej na poziomie jednostki dominującej danej grupy kapitałowej oraz biegły rewident wyznaczony jako w głównym stopniu odpowiedzialny za przeprowadzenie badania skonsolidowanego sprawozdania finansowego grupy kapitałowej na poziomie istotnych jednostek zależnych objętych skonsolidowanym sprawozdaniem finansowym danej grupy kapitałowej, lub
- 3) biegły rewident podpisujący sprawozdanie z badania.

Oznacza to, że osoba, która podpisuje sprawozdanie z badania w rozumieniu art. 83 ust. 3 pkt 7 u.b.r., jest zawsze kluczowym biegłym rewidentem. Jeśli dodatkowo uwzględnić, że zgodnie z art. 3 ust. 3 u.b.r. biegły rewident zawsze wykonuje zawód w imieniu firmy audytorskiej, to należałoby przyjąć, że cywilna odpowiedzialność firmy audytorskiej za badanie jest *de facto* odpowiedzialnością za działania i zaniechania kluczowego biegłego rewidenta (biegłego rewidenta podpisującego sprawozdanie z badania) jak za własne działania i zaniechania. Z kolei biegły rewident odpowiedzialny jest za sporządzenie sprawozdania z badania jako rezultatu umowy o badanie. Wniosek taki wynika również z treści art. 48 ust. 1 w zw. z ust. 2 i 3 u.b.r., które zezwalając na powierzenie osobie fizycznej, osobie prawnej lub jednostce organizacyjnej nieposiadającej osobowości prawnej wpisanej na listę, o której mowa w art. 57 ust. 1 u.b.r., zwanej dalej „podwykonawcą”,

wykonanie w jej imieniu i na jej rzecz niektórych czynności badania, nie zmieniają generalnej reguły wynikającej z art. 48 ust. 1 u.b.r. przesadzającego o wyłącznej odpowiedzialności firm audytorskich za przeprowadzenie badania, co obejmuje również odpowiedzialność odszkodowawczą. Odpowiedzialność firmy audytorskiej jest *de facto* odpowiedzialnością przypisywaną firmie audytorskiej jak za własne działania lub zaniechania za szkodę wyrządzoną przez biegłego rewidenta podpisującego sprawozdanie z badania.

Mając na względzie powyższe, przesłankami odpowiedzialności kontraktowej firm audytorskich za badanie jednostkowego sprawozdania finansowego są:

- 1) niewykonanie bądź nienależyte wykonanie zobowiązania;
- 2) zawinione niewykonanie bądź nienależyte wykonanie zobowiązania;
- 3) szkoda;
- 4) powstanie szkody jako normalnego następstwa zawinionego zachowania biegłego rewidenta, za które odpowiada firma audytorska jak za własne działania i zaniechania.

3.2.2. Niewykonanie bądź nienależyte wykonanie zobowiązania w przypadku badań jednostkowych sprawozdań finansowych

Pojęcie wykonania zobowiązania oznacza takie zachowania dłużnika, które polegają na spełnieniu wszystkich obowiązków spoczywających na nim, a wynikających z treści łączącego strony stosunku prawnego²³. W świetle rozważań zawartych powyżej w punkcie 3.1., można stwierdzić, że podstawowym zobowiązaniem firmy audytorskiej i biegłego rewidenta przeprowadzającego badanie jest: 1) przeprowadzenie badania zgodnie z krajowymi standardami badania (art. 83 ust. 1 u.b.r. oraz art. 2 pkt. 1 i 2 u.b.r.), oraz 2) sporządzenie sprawozdania z badania, zawierającego elementy, o których mowa w art. 83 ust. 3–6 u.b.r. Tym samym niewykonanie obowiązku może polegać na nieprzeprowadzeniu badania lub niesporządzeniu sprawozdania z badania. Z kolei nienależyte wykonanie obowiązku będzie polegało na przeprowadzeniu badania, ale niezgodnie (choćby w części) z krajowymi standardami badania, lub sporządzenie sprawozdania z badania niezawierającego wymaganych elementów, bądź też zawierającego wymagane elementy, tyle że w sposób błędny. Chodzi zwłaszcza o błędy w sprawozdaniu dotyczące opinii (kluczowego) biegłego rewidenta co do tego, czy:

- 1) sprawozdanie finansowe przedstawia rzetelny i jasny obraz sytuacji majątkowej i finansowej oraz wyniku finansowego badanej jednostki zgodnie z mającymi zastosowanie przepisami dotyczącymi rachunkowości i sprawozdawczości finansowej, a także przyjętymi zasadami (polityką) rachunkowości (art. 83 ust. 3 pkt 8 u.b.r.);
- 2) sprawozdanie z działalności zostało sporządzone zgodnie z przepisami oraz czy jest zgodne z informacjami zawartymi w rocznym sprawozdaniu finansowym (art. 83 ust. 1 pkt 10 u.b.r.);

²³ Zob. szerzej: G. Tracz, *Pojęcie wykonania i niewykonania zobowiązań w polskim prawie cywilnym*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2009, nr 1, s. 174.

- 3) w świetle wiedzy o jednostce i jej otoczeniu uzyskanej podczas badania stwierdzono istotne zniekształcenia w sprawozdaniu z działalności, oraz wskazanie, na czym polega każde takie istotne zniekształcenie (art. 83 ust. 3 pkt 11 u.b.r.);
- 4) zostały zawarte objaśnienia, w których biegły rewident odnosi się do spraw, na które zwrócił uwagę podczas badania, które nie powodują wydania opinii z zastrzeżeniami (art. 83 ust. 3 pkt 13 u.b.r.);
- 5) wystąpiła istotna niepewność w odniesieniu do zdarzeń lub uwarunkowań, które mogą rodzić zasadnicze wątpliwości co do zdolności jednostki do kontynuowania działalności (art. 83 ust. 3 pkt 14 u.b.r.);
- 6) badane sprawozdanie finansowe zostało sporządzone na podstawie prawidłowo prowadzonych ksiąg rachunkowych (art. 83 ust. 6 pkt 1 u.b.r.);
- 7) zawarto uzasadnienie wydania opinii z zastrzeżeniami, wydania opinii negatywnej albo odmowy wydania opinii przez biegłego rewidenta, wraz z opisem skutków zniekształceń będących powodem wydania takiej opinii albo odmowy jej wydania (art. 83 ust. 6 pkt 2 u.b.r.).

W tym świetle szczególnego znaczenia nabiera okoliczność, że zgodnie z art. 83 ust. 5 u.b.r. opinia w zakresie, o którym mowa w jego ust. 3 pkt. 8 i 9 może być opinią bez z zastrzeżeń, z zastrzeżeniami lub negatywną. Biegły rewident może również nie być w stanie wyrazić opinii o badanym sprawozdaniu finansowym; wówczas sprawozdanie z badania zawiera odmowę wydania opinii.

Wiele regulacji, o których mowa powyżej, trudno jest wyjaśnić bez znajomości krajowych standardów badania, przez co należy rozumieć: a) międzynarodowe standardy badania przyjęte do prawa Unii Europejskiej w formie rozporządzeń²⁴ oraz b) standardy badania w zakresie nieuregulowanym przez prawo UE, przyjęte przez Krajową Radę Biegłych Rewidentów, zatwierdzone przez Radę Polskiej Agencji Nadzoru Audytowego (dalej jako Rada PANA) w zakresie, w jakim odnoszą się one do badań sprawozdań finansowych (art. 2 pkt 22 u.b.r.). Podstawowy problem sprowadza się do tego, że o ile rozporządzenia wydawane w ramach porządku prawnego Unii Europejskiej są bezpośrednio stosowane w polskim porządku prawnym i mają charakter źródeł prawa, o tyle krajowe standardy badania takim źródłem prawa nie są, a fakt ich zatwierdzenia przez Radę PANA nie prowadzi automatycznie do ich powszechnej jurydyzacji. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę, że obowiązek przeprowadzenia badań zgodnie z powyższymi standardami wynika również z dyrektywy 2006/43/WE, która w art. 26 ust. 1 stanowi, że państwa członkowskie wymagają od biegłych rewidentów i firm audytorskich prowadzenia badań ustawowych zgodnie z międzynarodowymi standardami badania przyjętymi przez Komisję, z tym że dopóki Komisja nie przyjmie międzynarodowego standardu badania obejmującego tę samą kwestię, dopóty mogą stosować krajowe standardy.

Biorąc pod uwagę, że *de lege lata* krajowe standardy badania zostały przyjęte przez Krajową Radę Biegłych Rewidentów, nakaz ich stosowania może być skierowany wyłącznie do biegłych rewidentów jako członków samorządu zawo-

²⁴ Dotychczas Komisja Europejska nie przyjęła do prawa UE żadnego międzynarodowego standardu badania w formie rozporządzenia.

dowego. Wówczas bowiem obowiązek ich stosowania może znajdować oparcie nie tyle w konstytucyjnym systemie źródeł powszechnie obowiązującego prawa, co w treści art. 17 Konstytucji RP, który stanowi, że samorzady zawodowe sprawują pieczę nad należyтым wykonywaniem tych zawodów w granicach interesu publicznego i dla jego ochrony. W tym celu mogą więc zobowiązać do stosowania krajowych standardów badania. Nie jest to jednak obowiązek powszechny, co ma znaczenie dla oceny możliwości zastosowania odpowiedzialności deliktowej. Tym samym obowiązek stosowania krajowych standardów badania w związku z przeprowadzaniem badania spoczywa wyłącznie na biegłym rewidentzie, tyle że z wyżej zaprezentowaną koncepcją odpowiedzialności kontraktowej, firma audytorska przyjmuje odpowiedzialność z tego tytułu jak za własne działania bądź zaniechania.

Z punktu widzenia brzmienia art. 83 ust. 1 u.b.r. samo naruszenie krajowych standardów badania, jakkolwiek stanowi naruszenie zobowiązania, to jednak *per se* nie będzie mogło stanowić jako samodzielna (wyłączna) przyczyna wystarczającej podstawy przypisania firmie audytorskiej odpowiedzialności cywilnej²⁵. Konieczne jest bowiem, aby w wyniku naruszenia krajowych standardów badania doszło do niewykonania bądź nienależytego wykonania obowiązku sporządzenia sprawozdania z opinii w rozumieniu art. 83 ust. 3–6 u.b.r. Umowa o badanie sprawozdania finansowego jest bowiem umową rezultatu, którego osiągnięcie wymaga starannego działania biegłego rewidenta, co wymaga stosowania przez niego krajowych standardów badania. Nie ma przy tym znaczenia liczba naruszeń krajowych standardów badania. Istotne jest, czy w ich wyniku doszło do naruszenia art. 83 ust. 3–6 u.b.r. Niezależnie od liczby potencjalnie naruszonych reguł wynikających z krajowych standardów badania, będzie to jedno naruszenie art. 83 ust. 3–6 u.b.r. i podstawa odpowiedzialności kontraktowej, do której się stosuje ustawowy limit odpowiedzialności określony w art. 54 ust. 2 u.b.r. lub limit określony w umowie przez strony. Samo z kolei naruszenie standardów badania, które nie prowadzi do naruszenia art. 83 ust. 3–6 u.b.r. w praktyce nie wyrządzi szkody, gdyż nie dojdzie do niewykonania bądź nienależytego wykonania obowiązku sporządzenia sprawozdania z badania.

Problematyka prawnej kwalifikacji standardów rewizji finansowej przedstawiała się podobnie na gruncie wcześniej obowiązującej u.b.r. z 2009 r. Odpowiednikiem krajowych standardów badania były wówczas Międzynarodowe Standardy Rewizji Finansowej oraz standardy równoważne, zaś obowiązek przeprowadzenia badania sprawozdań finansowych zgodnie z tymi standardami przez podmiot uprawniony wynikał z art. 97 ust. 1 pkt 3 u.b.r. z 2009 r. Podkreślenia wymaga jednak, że do czasu wejścia w życie Międzynarodowych Standardów Rewizji Finansowej, ogłoszonych w formie rozporządzeń Komisji Europejskiej, przez standardy rewizji finansowej rozumiało się krajowe standardy ustanowione przez Krajową Radę Biegłych Rewidentów, zatwierdzone przez Komisję Nadzoru Audytowego (art. 120 u.b.r. z 2009 r.). Również zatem w poprzednim stanie prawnym naruszenie standardu samo przez

²⁵ Naruszenie standardów może natomiast uzasadniać odpowiedzialność dyscyplinarną biegłego rewidenta (art. 139 ust. 2 pkt 1 u.b.r.).

się nie mogło uzasadniać odpowiedzialności podmiotu uprawnionego do badania sprawozdań finansowych. Konieczne było bowiem, aby w wyniku naruszenia standardów rewizji finansowej doszło do niewykonania bądź nienależytego wykonania obowiązku sporządzenia opinii lub raportu w rozumieniu art. 65 ust. 2–6 u.o.r. w brzmieniu obowiązującym przed 21 czerwca 2017 r.

Szczególnym przypadkiem, który może aktualizować odpowiedzialność kontraktową firmy audytorskiej wobec badanej jednostki, jest zalecenie przez biegłego rewidenta nieznajdujących uzasadnienia korekt w sprawozdaniu finansowym. Zgodnie z Krajowym Standardem Badania 450 w brzmieniu Międzynarodowego Standardu Badania 450 – „Ocena zniekształceń zidentyfikowanych podczas badania”, jeżeli biegły rewident zidentyfikuje zniekształcenia w sprawozdaniu finansowym, to obowiązany jest on zwrócić się do kierownika jednostki o dokonanie odpowiednich korekt w sprawozdaniu. Zalecenie takie nie jest wiążące dla kierownika jednostki, jednak w przypadku, gdy w ramach badania biegły rewident błędnie zidentyfikuje zniekształcenie, zaś kierownik badanej jednostki uwzględni zalecenie, wskutek czego opinia nie będzie odpowiadała wskazanym wyżej wymaganiom, firma audytorska – przy spełnieniu pozostałych przesłanek – może ponieść odpowiedzialność za wynikłą stąd szkodę²⁶.

3.2.3. Zawinione niewykonanie bądź nienależyte wykonanie zobowiązania

Z konstrukcyjnego punktu widzenia, samo naruszenie zobowiązania przez dłużnika nie jest jeszcze podstawą jego odpowiedzialności kontraktowej. Zasada winy jest bowiem naczelną zasadą reżimu odpowiedzialności kontraktowej, według której (w razie braku innych wskazań) kształtuje się odpowiedzialność dłużnika²⁷. Dla przypisania odpowiedzialności konieczne jest zatem, aby naruszenie zobowiązania było spowodowane okolicznościami, za które dłużnik (tu: firma audytorska) ponosi odpowiedzialność. Niewątpliwie takimi okolicznościami są działania lub zaniechania biegłego rewidenta wykonującego badanie sprawozdania finansowego. Chodzi jednak tylko o takie działania lub zaniechania, które świadczą o niedochowaniu należytej staranności przy wykonywaniu badania²⁸. Niezbędne jest zatem porównanie wzorca, jaki wyłania się z zasad wykonywania zawodu, w tym z krajowych standardów badania, z zachowaniem biegłego przy konkretnym badaniu.

²⁶ Jeżeli korekty takie spowodują, że sprawozdanie finansowe nie będzie odpowiadało wymaganiom wynikającym z u.o.r., w wyniku czego kierownik jednostki oraz członkowie rady nadzorczej lub innego organu nadzorującego jednostki poniosą odpowiedzialność odszkodowawczą, firma audytorska ponosić będzie deliktową odpowiedzialność regresową wobec tych osób.

²⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 9 maja 2013 r., I ACa 213/13, LEX nr 1381557.

²⁸ Tak na gruncie odpowiedzialności kontraktowej *in genere*: T. Pajor, *Odpowiedzialność dłużnika za niewykonanie zobowiązania*, Warszawa 1982, s. 37; W. Czachórski, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 2002, s. 319; A. Rembeliński, w: J. Winiarz, *Kodeks cywilny z komentarzem. Tom 1*, Warszawa 1989, s. 474; W.J. Katner, w: S. Włodyka (red.), *Prawo umów w obrocie gospodarczym*, Warszawa 2011, s. 257.

Tak długo, jak nie będzie możliwe postawienie mu zarzutu, że – w świetle zasad wykonywania zawodu i krajowych standardów badania – powinien był zachować się inaczej, bądź że powinien był wykonywać dodatkowe czynności, tak długo niemożliwe będzie przypisanie firmie audytorskiej odpowiedzialności. Przykładowo, jeżeli zawarcie w sprawozdaniu z badania błędnej opinii co do oceny badanego sprawozdania finansowego jest wynikiem złożenia przez kierownika jednostki nieprawdziwych oświadczeń, których biegły nie mógł obiektywnie zweryfikować, mimo że przeprowadził w tym zakresie odpowiednie procedury badania, firma audytorska nie poniesie odpowiedzialności. Rozpatrując tę kwestię w kontekście standardów zawodowych, zastosowanie znajdzie Krajowy Standard Badania 580 w brzmieniu Międzynarodowego Standardu Badania 580 „Pisemne oświadczenia”. Należyta staranność osoby zawodowo wykonującej zobowiązanie – poza sytuacjami, w których umówiono się inaczej – jest rozumiana jako przeciętnie wymagana, a więc zachowująca ustaloną wzorcem średnią na wystarczającym poziomie, na tyle dobrym, aby prawidłowo wykonać czynności zawodowe²⁹. Odnotowania wymaga przy tym, że w świetle art. 83 ust. 3 u.b.r. ma on wyrazić: 1) opinię o tym, czy sprawozdanie finansowe przedstawia rzetelny i jasny obraz sytuacji majątkowej i finansowej oraz wyniku finansowego badanej jednostki zgodnie z mającymi zastosowanie przepisami dotyczącymi rachunkowości i sprawozdawczości finansowej, a także przyjętymi zasadami (polityką) rachunkowości, 2) opinię, czy badane sprawozdanie finansowe jest zgodne co do formy i treści z przepisami prawa, statutem lub umową, 3) opinię, czy sprawozdanie z działalności zostało sporządzone zgodnie z przepisami oraz czy jest zgodne z informacjami zawartymi w rocznym sprawozdaniu finansowym, względnie, czy 4) emitent obowiązany do złożenia oświadczenia o stosowaniu ładu korporacyjnego zawarł w tym oświadczeniu informacje wymagane zgodnie z zakresem określonym w przepisach wykonawczych wydanych na podstawie art. 60 ust. 2 u.o.p. lub regulaminach, o których mowa w art. 61 u.o.p. Co przy tym istotne, w art. 85 u.b.r. ustawodawca wprost dopuszcza istnienie „różnicy zdań” odnośnie do opinii. Wprawdzie przepis ten odnosi się wprost jedynie do przypadku, gdy badanie ustawowe jest przeprowadzane przez więcej niż jedną firmę audytorską, niemniej wyraźnie wskazuje, że różni biegli rewidenci mogą różnie oceniać poszczególne elementy badania. Nie każda zatem różnica zdań uzasadniająca wydanie różnych opinii może prowadzić do uznania, że doszło do zawinionego nienależytego wykonania zobowiązania.

Wydaje się, że w tym kontekście pomocne mogłoby być odwołanie się do orzecznictwa dotyczącego miernika staranności zawodowej radcy prawnego lub adwokata przy sporządzeniu opinii prawnej. Najbardziej reprezentatywny w tym zakresie wydaje się wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 marca 2012 r., I CSK 330/11³⁰, w którym stwierdzono, że „staranność zawodowa adwokata może

²⁹ Zob. np. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 marca 2012 r., I CSK 330/11, OSNC 2012, nr 9, poz. 10.

³⁰ OSNC 2012, nr 9, poz. 109.

być uznana za niemieszczącą się w tym wzorcu tylko wtedy, gdy sporządzona przez niego opinia lub sposób postępowania w sprawie są oczywiście sprzeczne z przepisami mającymi zastosowanie albo z powszechnie aprobowanymi poglądami doktryny lub ustalonym orzecznictwem, znanym przed podjęciem czynności". Uwzględniając odmienność opinii sporządzanej przez biegłego rewidenta i opinii prawnej, uzasadnione wydaje się stwierdzenie, że staranność zawodowa biegłego rewidenta może być uznana za niemieszczącą się we wzorcu należytej staranności tylko wtedy, gdy w świetle dokumentacji badania (czy szerzej akt badania) oczywiście niemożliwe jest znalezienie uzasadnienia dla opinii o badanym sprawozdaniu finansowym wyrażonej w sporządzonym sprawozdaniu z badania. W świetle art. 84 u.b.r. akta badania mają bowiem umożliwić *biegłemu* rewidentowi niebiorącemu udziału w badaniu prześledzenie przebiegu badania i znalezienie uzasadnienia dla opinii o badanym sprawozdaniu finansowym wyrażonej w sprawozdaniu z badania. Tak długo zatem, jak w świetle akt badania możliwe było znalezienie uzasadnienia dla wyrażonej opinii, tak długo biegłemu rewidentowi nie sposób postawić zarzutu naruszenia wzorca staranności zawodowej.

3.2.4. Powstanie po stronie badanej jednostki szkody

W zakresie dotyczącym szkody miarodajne jest jej rozumienie przyjęte na gruncie prawa cywilnego. Za szkodę należy zatem uznać uszczerbek w dobrach poszkodowanego, polegający na różnicy między stanem tych dóbr, powstałym wskutek zdarzenia szkodzącego a stanem, jaki by istniał, gdyby nie zaszło to zdarzenie³¹. Może on przybrać postać utraty, zmniejszenia lub niepowiększenia aktywów³². W świetle art. 361 § 2 k.c. szkoda może występować w dwojakiej postaci, tj. straty, którą poniósł poszkodowany (łac. *damnum emergens* – strata rzeczywisła), albo utraty korzyści, które mógłby osiągnąć, gdyby szkody mu nie wyrządzono (łac. *lucrum cessans* – utracone korzyści). Pojęcie straty obejmuje zmniejszenie posiadanych aktywów, do którego dochodzi wskutek utraty, ubytku, zniszczenia lub zniweczenia elementów majątkowych, praw lub wierzytelności, które przysługiwały poszkodowanemu³³, albo ekspektatywy tych praw³⁴. Strata obejmuje również zobowiązania poszkodowanego, których powstanie lub zwiększenie stanowi skutek zdarzenia przypisywanemu podmiotowi zobowiązanemu do naprawienia szkody³⁵. Utracone korzyści mają natomiast charakter hipotetyczny, zaś ich ustalenie odbywa

³¹ Zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 lipca 1957 r., 2 CR 304/57, OSNCK 1958, nr 3, poz. 76; uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 22 listopada 1963 r., III PO 31/63, OSNCP 1964, nr 7–8, poz. 128, oraz uchwałę składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 6 lipca 1968 r., III PZP 26/68, OSNAPiUS 1969, nr 2, poz. 18.

³² M. Kaliński, w: A. Olejniczak (red.), *System...*, op. cit., s. 73.

³³ Zob. w szczególności wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 lutego 2015 r., IV CSK 235/14, LEX nr 1665353.

³⁴ Zob. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 8 listopada 2002 r., III CZP 73/02, OSNC 2003, nr 10, poz. 131.

³⁵ G. Kozieł, w: M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, wyd. 2, Legalis 2020, Nb. 16 do art. 361.

się w drodze szacowania stanu majątkowego w takim stanie, jaki kształtowałby się, gdyby nie nastąpiło zdarzenie szkodzące³⁶. Ta postać szkody obejmuje następstwa w majątku poszkodowanego, co do których, oceniając rzecz rozsądnie, według doświadczenia życiowego, w okolicznościach danej sprawy, dałoby się przewidzieć, że wzbogaciłyby majątek poszkodowanego. W wypadku dochodzenia naprawienia szkody w postaci utraconych korzyści musi być ona przez żądającego odszkodowania wykazana z tak dużym prawdopodobieństwem, że praktycznie w świetle doświadczenia życiowego można przyjąć, że utrata korzyści rzeczywiście miała miejsce³⁷. Poza zakresem obowiązku odszkodowawczego pozostaje natomiast uszczerbek określany mianem szkody ewentualnej³⁸, przeciwstawianej utraconym korzyściom. Jakkolwiek w ramach obu tych postaci uszczerbku nie można wymagać dowodu absolutnej pewności, bowiem rozważania hipotetyczne są zawsze obciążone marginesem błędu, to jednak przy utracie korzyści osiągnięcie dochodu musi spełniać przesłankę wysokiego prawdopodobieństwa, zaś szkoda ewentualna wynika z utraty szansy występuje wtedy, gdy prawdopodobieństwo jej korzystnej realizacji było mniej niż wysoce prawdopodobne³⁹.

Z perspektywy przedmiotu opracowania warto wskazać, że w ramach utraconych korzyści obowiązkiem odszkodowawczym obejmowano w orzecznictwie przykładowo zaniedbania przez pełnomocnika procesowego podjęcia kroków zmierzających do realizacji roszczenia służącego poszkodowanemu⁴⁰. Czyniono to jednak w sytuacjach, gdy występował bardzo wysoki stopień prawdopodobieństwa uzyskania przez poszkodowanego określonych dochodów, co wymagało dowodu, iż w braku zdarzenia szkodzącego doszłoby do zasądzenia roszczenia⁴¹, choć, jak się wydaje, należałoby jeszcze wymagać dowodu realności jego ściągnięcia⁴². Z uwagi na porównywalność przypadków, do których odnoszą się przedmiotowe orzeczenia, z sytuacją związaną z badaniem sprawozdania finansowego, podobne podejście należałoby przyjąć przy ocenie szkody wywołanej następstwem wydania sprawozdania z jego badania.

³⁶ A. Szpunar, *Uwagi o odszkodowaniu za utracone korzyści*, w: S. Wójcik (red.), *Prace cywilistyczne. Księga pamiątkowa dla uczczenia 40-lecia pracy naukowej prof. Jana Winiarza*, Warszawa 1990, s. 292 i n.

³⁷ Zob. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 21 czerwca 2002 r., IV CKN 382/00, LEX nr 52543, oraz z dnia 22 marca 2019 r., IV CNP 43/17, LEX nr 2639461; a także wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 21 czerwca 2013 r., V ACa 201/13, LEX nr 1342264.

³⁸ T. Pajor, *Odpowiedzialność...*, op. cit., s. 152; M. Safjan, *Problematyka tzw. bezprawności względnej oraz związku przyczynowego na tle odpowiedzialności za niezgodne z prawem akty normatywne*, w: L. Ogiełto (red.), W. Popiołek (red.), M. Szpunar (red.), *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, Kraków 2005, s. 1331.

³⁹ M. Kaliński, w: A. Olejniczak (red.), *System...*, op. cit., s. 107.

⁴⁰ Zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 lutego 1962 r., 2 CR 314/61, OSP 1963, nr 3, poz. 139. Zob. także W. Siedlecki, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 16 listopada 1962 r.*, III CR 8/62, „Państwo i Prawo” 1964, nr 7, s. 167–170.

⁴¹ A. Szpunar, *Ustalenie odszkodowania w prawie cywilnym*, Warszawa 1975, s. 52.

⁴² M. Kaliński, w: A. Olejniczak (red.), *System...*, op. cit., s. 108.

3.2.5. Związek przyczynowy pomiędzy niewykonaniem bądź nienależytym wykonaniem zobowiązania a powstaniem szkody

W odniesieniu do związku przyczynowego zastosowanie znajduje art. 361 k.c. W przeciwieństwie do przepisów statuujących odpowiedzialność za naruszenie dóbr osobistych, na gruncie których przyjmuje się, że odpowiedzialność tę ponoszą wszelkie podmioty, które w jakikolwiek sposób powodują czy przyczyniają się do naruszenia⁴³, przepis ten ustanawia zasadę tzw. adekwatnej przyczynowości. Zobowiązany do odszkodowania ponosi bowiem odpowiedzialność tylko za normalne następstwa działania lub zaniechania, z którego szkoda wynikła. W praktyce kwestia wykazania normalnego związku często jest problematyczna. W każdym przypadku należałoby zachować następujący *modus procedendi*: najpierw należy zbadać, czy w ogóle pomiędzy kolejnymi faktami istnieją obiektywne powiązania. W szczególności trzeba wyjaśnić, czy dany fakt (przyczyna) był koniecznym warunkiem wystąpienia drugiego z nich (skutku), czyli czy bez niego skutek by wystąpił. W omawianym zakresie stosujemy więc dwustopniowe rozumowanie, zwane testem *conditio sine qua non*⁴⁴. Tylko w razie pozytywnego stwierdzenia konieczne jest rozważenie, czy wspomniane powiązania można traktować jako „normalne”, tzn. typowe lub oczekiwane w zwykłej kolejności rzeczy, a więc niebędące rezultatem jakiegoś zupełnie wyjątkowego zbiegu okoliczności. Odpowiedź negatywna wyłącza związek przyczynowy i w konsekwencji odpowiedzialność odszkodowawczą⁴⁵. W świetle przeprowadzonych rozważań chodzi zatem o związek przyczynowy pomiędzy niewykonaniem bądź nienależytym wykonaniem zobowiązania a powstałą szkodą. Ponieważ zobowiązanie polega w istocie na sporządzeniu sprawozdania z badania, związek przyczynowy musi istnieć pomiędzy niesporządzeniem sprawozdania bądź nienależytym sporządzeniem sprawozdania a szkodą. W wypadku niesporządzenia sprawozdania z badania dość łatwo sobie wyobrazić szkodę w postaci: 1) konieczności poniesienia większych kosztów przeprowadzenia badania przez inną firmę audytorską, 2) kary za nieterminowe złożenie sprawozdania finansowego wraz ze sprawozdaniem z badania, o ile obowiązek ich złożenia do właściwego organu wynika z obowiązujących przepisów, 3) kosztów powstałych w wyniku wypowiedzenia umowy kredytowej, o ile przedłużenie finansowania przez podmioty zewnętrzne było uzależnione od przedstawienia sprawozdania z badania. Trudniejsza do oceny

⁴³ W świetle wyroku Sądu Najwyższego z dnia 30 września 2016 r., I CSK 598/15 (LEX nr 2151458), art. 24 § 1 k.c. nie ogranicza jego zastosowania do bezpośrednich sprawców naruszenia dóbr osobistych, ale obejmuje swoim zakresem wszelkie działania określonego podmiotu, które w jakikolwiek sposób powodują czy przyczyniają się do naruszenia dóbr osobistych poszkodowanego lub do pogłębienia naruszeń tych dóbr, dokonanych uprzednio przez inne podmioty.

⁴⁴ A. Koch, *Związek przyczynowy jako podstawa odpowiedzialności odszkodowawczej w prawie cywilnym*, Warszawa 1975, s. 72; por. idem, *Metodologiczne zagadnienia związku przyczynowego w prawie cywilnym*, Poznań 1975, s. 103; S. Garlicki, *Związek przyczynowy przy szkodzie na osobie*, „Nowe Prawo” 1957, nr 10, s. 31.

⁴⁵ T. Wiśniewski, w: J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna*, wyd. 2, LEX 2018, Nb. 3 do art. 361 k.c.

jest natomiast sytuacja, w której biegły rewident wydaje nierzetelne (błędne) sprawozdanie z badania. Wówczas bowiem odpowiada on za szkodę tylko wtedy, gdy sprawozdanie to wpłynęło bezpośrednio na powstanie szkody, w tym zwłaszcza pozbawiło konkretnych korzyści. Jak wspomniano powyżej, nie jest natomiast szkodą sama utrata szansy, stanowiąca postać uszczerbku zwanego szkodą ewentualną. Przykładowo można wskazać na sytuację, w której biegły rewident błędnie wydaje opinię z zastrzeżeniami albo negatywną (mimo że powinien wydać opinię bez zastrzeżeń), bądź też błędnie zamieszcza informację o zagrożeniu kontynuacji działalności, wskutek czego badany podmiot traci możliwość finansowania bieżącej działalności ze środków zewnętrznych (np. kredytów) i dochodzi do zmniejszenia się obrotów, a w rezultacie zysku⁴⁶. W takim jednak przypadku należy wykazać, że gdyby opinia biegłego rewidenta była prawidłowa, to z wysokim prawdopodobieństwem doszłoby do pozyskania wspomnianego finansowania, co może być trudne, bowiem z rzadka podmioty oferujące takie finansowanie bazują jedynie na opinii do sprawozdania finansowego. Można się również zastanawiać nad szkodą w postaci zerwania kontaktów handlowych z badaną jednostką przez podmioty trzecie, których przyczyną była informacja o zagrożeniu kontynuacji działalności, o ile dowiedziony zostanie przez wierzyciela związek pomiędzy podjęciem decyzji o zaprzestaniu kontaktów handlowych a wydaną opinią. Wymagany będzie także dowód wskazujący na wysokie prawdopodobieństwo uzyskania określonych dochodów. W wielu przypadkach kwestia wykazania adekwatnego związku przyczynowego nie będzie oczywista i będzie wymagała przeprowadzenia postępowania dowodowego wymagającego skrupulatnej oceny wszystkich okoliczności sprawy oraz wiedzy specjalistycznej i powołania biegłego sądowego.

W praktyce nierzadko pojawia się również zagadnienie odpowiedzialności kilku osób za jedną szkodę. Wchodzą tu w grę różne możliwości, należy jednak ograniczyć się tylko do dwóch:

przyczynowości kumulatywnej (łącznej) oraz przyczynowości alternatywnej. Pierwsza dotyczy sytuacji, w której dana szkoda jest rezultatem łącznego działania (zachowania) kilku (co najmniej dwóch) osób, przy czym ich działania pozostają we wzajemnym powiązaniu przyczyn i skutków. Wówczas, chociaż do powstania szkody przyczyniło się kilka osób, zasadą jest, że w stosunku do poszkodowanego nie wyodrębnia się i nie różnicuje odpowiedzialności poszczególnych osób. Stopień przyczynienia się do powstania szkody może natomiast mieć znaczenie dla ich odpowiedzialności regresowej (np. art. 441 k.c.; por. też art. 376 k.c.). Dla przyjęcia współodpowiedzialności sprawców szkody niezbędne jest zawsze ustalenie, czy ich działania objęte bezwzględną kumulacją mogły w efekcie doprowadzić do szkody będącej źródłem dochodzonego roszczenia odszkodowawczego. Zgodnie z regułą przewidzianą w [art. 361 – przyp. Autorów] § 1 (...) [k.c. – przyp. Autorów] okolicz-

⁴⁶ Należy jednak podkreślić, że w wyroku z dnia 11 lutego 2003 r., I CKN 6/01 („Prawo Bankowe” 2003, nr 6, s. 15 i n.), Sąd Najwyższy uznał, że utrata zdolności kredytowej oraz wiarygodności wobec partnerów gospodarczych nie stanowią szkody, lecz mogą być jednym z ogniw w łańcuchu przyczynowo-skutkowym prowadzącym do powstania takiej szkody.

ność łącznego występowania przyczyn podlega ocenie z punktu widzenia normalności następstwa działania lub zaniechania, z którego szkoda wynikła. Niezbędne jest więc ustalenie, że jedynie w wyniku integracji poszczególnych przyczyn (współprzyczyn) doszło w zaistniałym normalnym porządku rzeczy do wywołania danego skutku. Inaczej przedstawia się ten problem w drugiej sytuacji, a więc wtedy, gdy szkoda jest następstwem odrębnych zachowań wielu osób, każde zaś z tych zachowań z osobna można byłoby uznać za dostateczną jej przyczynę. W takim wypadku związek przyczynowy należy stwierdzić co do zachowania każdego ze sprawców. W takiej sytuacji po stronie poszkodowanego dochodzi do zbiegu roszczeń odszkodowawczych, tak iż może on uzyskać odszkodowanie albo w całości od któregośkolwiek z nich, albo też od wszystkich lub tylko niektórych sprawców, ale zawsze stosunkowo, stosownie do swego uznania⁴⁷.

Powyższe rozróżnienie ma istotne znaczenie dla ustalenia odpowiedzialności firm audytorskich za badanie, gdyż zgodnie z art. 4a ust. 1 u.o.r. za działanie lub zaniechanie stanowiące naruszenie obowiązku sprowadzającego się do tego, że sprawozdanie finansowe, skonsolidowane sprawozdanie finansowe, sprawozdanie z działalności oraz sprawozdanie z działalności grupy kapitałowej spełniają wymagania przewidziane w ustawie, odpowiadają wobec spółki co do zasady kierownik jednostki oraz członkowie rady nadzorczej. W tym zakresie wyrażenie przez biegłego rewidenta opinii o tym, czy sprawozdanie finansowe zostało sporządzone zgodnie z przepisami (art. 83 ust. 1 pkt 10 u.b.r.), stanowi *de facto* ocenę tego, za co odpowiadają zarząd oraz rada nadzorcza. Można zatem powiedzieć, że odpowiedzialność biegłego rewidenta dotyczy wyłącznie błędnej oceny przedłożonego sprawozdania, a w dalszej kolejności wynikłej z tego szkody, a nie odpowiedzialności, że sprawozdanie finansowe zostało sporządzone niezgodnie z przepisami. Samo wydanie opinii będzie wprawdzie podlegać ocenie z punktu widzenia normalności następstwa szkody wskutek działania lub zaniechania biegłego rewidenta, jednak jedynie w wyniku ustalenia, że bez wydania opinii przez biegłego rewidenta nie doszłoby w normalnym porządku rzeczy do wywołania danego skutku, możliwe będzie przypisanie odpowiedzialności firmie audytorskiej, co wydaje się trudne.

BIBLIOGRAFIA

- Czachórski W., *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 2002.
- Garlicki S., *Związek przyczynowy przy szkodzie na osobie*, Nowe Prawo 1957, nr 10.
- Gawlik Z., *Odpowiedzialność absolutna w polskim prawie odszkodowawczym*, w: S. Wójcicka (red.), *Prace cywilistyczne*, Warszawa 1990.
- Gudowski K. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna*, wyd. 2, LEX 2018.
- Kaliński M., *Odpowiedzialność odszkodowawcza*, w: A. Olejniczak (red.), *System Prawa Prywatnego. Tom 6. Prawo zobowiązań – część ogólna*, Warszawa 2018.

⁴⁷ T. Wiśniewski, w: J. Gudowski (red.), *Kodeks...*, op. cit., Nb. 9 do art. 361 k.c.

- Koch A., *Metodologiczne zagadnienia związku przyczynowego w prawie cywilnym*, Poznań 1975.
- Koch A., *Związek przyczynowy jako podstawa odpowiedzialności odszkodowawczej w prawie cywilnym*, Warszawa 1975.
- Pajor T., *Odpowiedzialność dłużnika za niewykonanie zobowiązania*, Warszawa 1982.
- Rajski J., *Odpowiedzialność międzynarodowa za szkody wyrządzone przez obiekty kosmiczne*, Warszawa 1974.
- Safjan M., *Problematyka tzw. bezprawności względnej oraz związku przyczynowego na tle odpowiedzialności za niezgodne z prawem akty normatywne*, w: L. Ogieńko (red.), W. Popiołek (red.), M. Szpunar (red.), *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, Kraków 2005.
- Siedlecki W., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 16 listopada 1962 r., III CR 8/62, „Państwo i Prawo” 1964, nr 7.*
- Stelmachowski A., *Wstęp do teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1969.
- Szpunar A., *Ustalenie odszkodowania w prawie cywilnym*, Warszawa 1975.
- Szpunar A., *Uwagi o odszkodowaniu za utracone korzyści*, w: S. Wójcik (red.), *Prace cywilistyczne. Księga pamiątkowa dla uczczenia 40-lecia pracy naukowej prof. Jana Winiarza*, Warszawa 1990.
- Tracz G., *Pojęcie wykonania i niewykonania zobowiązań w polskim prawie cywilnym*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2009, nr 1.
- Wierzbowski M. (red.), Krysiak A., Olewiński M., Żelazek, J., *Odpowiedzialność biegłego rewidenta*, Warszawa 2017.
- Winiarz J. (red.), *Kodeks cywilny z komentarzem. Tom 1*, Warszawa 1989.
- Włodyka S. (red.), *Prawo umów w obrocie gospodarczym*, Warszawa 2011.
- Załucki M. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, wyd. 2, Legalis 2020.

ODPOWIEDZIALNOŚĆ CYWILNA FIRM AUDYTORSKICH – CZĘŚĆ 1

Streszczenie

Artykuł dotyczy problematyki odpowiedzialności cywilnej firm audytorskich. Autorzy podejmują próbę zrekonstruowania reżimu odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez firmy audytorskie na gruncie Ustawy z dnia 11 maja 2017 r. o biegłych rewidentach, firmach audytorskich oraz nadzorze publicznym. Rozważania prowadzą do udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy *de lege lata* mamy do czynienia z odrębnym i samodzielnym reżimem odpowiedzialności cywilnej firmy audytorskiej, a jeśli tak, to czy dopuszczalne jest stosowanie przepisów Kodeksu cywilnego dotyczących odpowiedzialności deliktowej lub kontraktowej oraz w jakim zakresie. Rozstrzygnięcie tej kwestii pozwala również na odniesienie się do innych szczegółowych zagadnień, m.in. do zakresu zastosowania ustawowych limitów odpowiedzialności czy kwalifikowania naruszenia standardów zawodowych przez biegłego rewidenta z punktu widzenia przesłanek odpowiedzialności. Pierwsza część opracowania dotyczy problemu odrębności cywilnej odpowiedzialności odszkodowawczej firm audytorskich oraz odpowiedzialności kontraktowej za badanie jednostkowych sprawozdań finansowych wobec badanej jednostki.

Słowa kluczowe: odpowiedzialność cywilna, odpowiedzialność odszkodowawcza, firma audytorska, biegli rewidenty

CIVIL LIABILITY OF AUDIT FIRMS – PART I

Summary

The study in question is about civil liability of audit firms. The authors attempt to reconstruct the liability regime for damage caused by audit firms under the Act of 11 May 2017 on statutory auditors, audit firms and public supervision. The considerations lead to an answer to the question whether under the law as it stands there is an independent regime of civil liability of audit firms, and if so, whether it is permissible to apply thereto the provisions of the Civil Code relating to torts and contractual liability and to what extent. Resolving this issue also allows for a reference to other specific issues relating, *inter alia*, to the scope of application of statutory limits of liability, or qualifying breach of professional standards by the statutory auditors from the point of view of the premises of liability. The first part of the study addresses the issue of the separate civil liability of audit firms and contractual liability for the audit of separate financial statements towards the audited entity.

Key words: civil liability, indemnity, audit firm, statutory auditors

Cytuj jako: Ślebzak K., Zieliński M.J., *Odpowiedzialność cywilna firm audytorskich – część 1*, „Ius Novum” 2021 (15) nr 4, s. 5–30. DOI: 10.26399/iusnovum.v15.4.2021.27/k.slebzak/m.j.zielinski

Cite as: Ślebzak K., Zieliński M.J. (2021) ‘Civil liability of audit firms – part I’. *Ius Novum* (Vol. 15) 4, 5–30. DOI: 10.26399/iusnovum.v15.4.2021.27/k.slebzak/m.j.zielinski